

بنامه بادشاه اولی
 در عصر تیموریان هرات
 صنعتگران و خوشنویسان هرات
 در عصر تیموریان هرات
 صنعتگران و خوشنویسان هرات

صنعتگران و خوشنویسان هرات

در عصر تیموریان هرات

- ۴ -

اختصاصات **سبک بهزاد** : طوریکه در اوایل گفتار خرید گفتیم صنعت میناتور در دوره تیموریان بیشتر فت زیاد نموده و به آخرین درجه ترقی خود رسید . ولی باید این هم ناگفته نماند که این صنعت بیک سلسله قیودی مقید گردید که صنعتگران را در شیوه و سبک محدود نموده آزادی آنها را سلب کردا گرچه صنعتگران در انتخاب موضوع کاملاً مختار بودند ولی در سبک و طرز عمل مجبور بودند که از اصول معینی پیروی نموده از آن منحرف نشوند . همان طوریکه عصر تیموریان در هرات به سلطنت سلطان حسین میوزا ختم می شود صنعت میناتور سازی هرات نیز به وجود یافت و افتخار بهزاد خاندان می یابد یعنی آخرین استاد این فن بهزاد است که تنگ رستانی در هرات به تحت ریاست و استادی او تاسیس یافت و با قلم مبتکر وی چنان نازکی ها و خیال ها و رنگهای جدیدی بمیان آمد که در آثار سلفش دیده نمی شود . بهزاد را اعجوبه زمان و استاد عصر خودته تنها برای این نامیده اند که سبک جدیدی در میناتور سازی ایجاد نمود ، بلکه این صنعت با کلیه جزئیات خود بموسط او به منتها درجه تکامل رسیده است . کارهای بهزاد تا عصر ما با بعد ادامه داشته و بسببک او نقاشی پیشرفته است . در کارهای دستی این استاد بزرگ نکته ئی که خیلی ها جالب توجه است امتزاج و آهنگ رنگها و ثابت ماندن آنها می باشد . و درین شکلی نیستند که نقاشی های بهزاد و عصر او از نقاشی های متقدمین به مراتب بهتر است و آثار رنگ

از او باقی مانده همه گواهی میدهند که بهزاد در انتخاب رنگها و بکار بردن آنها ابراز هنر نموده است. مثلاً در اکثر آثار خود در چهره های نازک و نازک با یک حال سیاه بفتنگی آنها افزوده است و در دور نماهای کوچک بکنوع رنگ سبز که در واقع بسیار خوش منظر است دیده می شود که مخصوص کارهای اوست. خلاصه بی توان اختصاصیات و شیوه های بهزاد را از افران قبیل تعیین نمود:

اول - درستی و دقت کامل. طبع هرگز نکشد جانب کتار مرا

دوم - نمایاندن وضع چهره و قیافه اشخاص بطور شکفتن است که بجزر بوسیله چون رنگها و انواع رنگها. کنگ خلیل - داده حسن خط و رنگین اشعار مرا

۳ - حرکات و مفهومی داشتن اشارات تصاویر. یعنی در آثار بهزاد در هر حال در رنگها، حرکات و اوضاع تصویر چنان مهارتی بخروج رفته که همیشه می تواند

بیک نظر مفهوم آنها را بداند. در این باره در کتاب «تاریخ هنر» در باب ۱۰ در مورد طراوت در کشیدن رخسار آنها و در در نماها و در همچنین بفتنگی اشعه بخور شیدو این غیره در نقاشی تا بلورهای طبیعت در آن و مشوه بافتها

۵ - تعدد رنگهای گوناگون و توافق آنها با یکدیگر یعنی استفاده بهزاد در قصاویر و نقاشی های خود رنگهای متعدد و مختلف را بکار برده که دیگر

نقاشان در صورتیکه این از اکثر آنها بی خبر بودند و با اگر خبری هم داشتند که آنها را بکار نمی بردند علاوه بر اینها در «ارنالد» به مشرق قشیر از یکبلیسی یکی از اختصاصات مهم تعداد و نقاشی های بهزاد بوجه های براق را همیشه در

چنانچه در کتاب خود موسوم به بهزاد و تصویفهای او در زمینان تصویرهای نظیر نامه در ضمن تفصیلات تصویر شماره اول و نمره دوم کتاب مذکور میگوید (۱):

از این منظره نشان میدهند که مجلس در باغی منعقد گردیده، سطح و زمین تصویر با اوراق بوته های براق تزئین شده است و این زمینت اخیر الذکر مخصوصاً منسوب من به صورت کربهای بهزاد بوده و یکی از علائم معینه مصوری و نقاشی اوست.

در کارهای این استاد بزرگ رنگهای شکسته مانند سرخ و زرد فیروزه ای و فیروزه ای و زرد روشن و رنگ زیتونی و زرد و قهوه ای بیشتر یافت می شود.

(۱) این اثر در اجن تارخ توسط غلام قادر خان قاضی تارخه شده و تا اکنون به طبع نرسیده است.

طلا و نقره نیز در نقاشی ها و تصاویر بهزاد بکار رفته و اقسام مختلف رنگ قرمز را می
راهم استعمال کرده است .

آثار بهزاد : اگر چه استاد بهزاد زندگی گمانی آرام نداشته و چندین بار از

هرات به نیریز و لاذقان و تبریز به غیره جاهد مسافرت نموده است . ولی با آن هم
هرگاه که فرصتی بدست می آمد در زاد و بوم خود استقاده نموده از خود آثار گرانبهای

به یادگار باقی گذاشته است . آرام ترین و درخشانده ترین روزهای زندگی کافی
این مصور نامدار همین ایامی را می توان گفت که در عهد سلطان حسین بایقرا

بایک خاطر آرام در شهر هرات گذرانیده است اکثر این میناتورها و آثار بهزاد
که در تمامی موزه های عالم و کتب خانه های سلطنتی شرق و غرب بداشتن آنها

عکسنگاری و توانستگار اند ، در این موزه مرقدت محفوظ آن قسمت زنده گمانی بهزاد است
که در هرات زیبا سپری شده زیرا مرقعات و کتب که نقش بهزاد را بخود دیده

حتماً با خطوط زیبا و قشنگ خطاطان معروف هرات مانند سلطان علی و سلطان محمد
خندان و غیره توانم و همراه اند . با آنکه بهزاد هیچ موقعی را از دست نداده

و همیشه مصروف نقاشی میناتور سازی بوده است همین آثار گران هایت او بسیار
کم و نادر است . از آثار این استاد در دست ما اکنون آنچه دیده شده و در موزه های

دنیا موجود است قرار ذیل است : زغال چرخ علوم سلطنتی : در این موزه آثار گران
۱- اغلب کار های بهزاد در موزیم افغانستان موجود بوده ولی شاسقانه

در اثر شورش و اغتشاش خانمان سوز چند سال قبل تماماً برباد و تلف گردیدند .
از آن جمله یکی سلامان و ابسال مؤلینا بود که از طرف سلطان علی خوش نویس

استنساخ و نقاشی های آن بدست خود استاد بهزاد با میناتور های متن
وز رنگاربهای خوشی کتات صورت گرفته بود . دیگری مرقعات بابهارستان
بهزاد که مجالس سلطان هرات را بصورت های گوناگون و میناتور های
قشنگ ترسیم نموده و از آن کتیبه گرانبها چهل مرقع آن که یک طرفش
کار های نفیس بهزاد و طرف دیگرش صنعت خطاطی و خوشنویسی خطاطان
معروف آن عهد را شامل بود در جمله کتب مرقوم نایب السلطنه موجود

واخيراً بدست موسيو فوشه فرانسوي آمده و يادگار آ به موزيم اور Louvre پاریس اهداشده است .

۲- صورتهای کتاب ظفرنامه تیمور که بخط شرف السدین یزدی به رشته تحریر آمده است . این کتاب ظریف به تاریخ ۱۴۵۳ میلادی انجام یافته است . بعضی از مورخین بر آن اند که این کتاب برای میرزا ابراهیم سلطان نوشته شده و برخی را عقیده چنان است که این کتاب همان کتاب اکبرنامه می باشد که مال کتابخانه شاهی همایون بسر بایر پادشاه مغول بود و از طرف سلطان علی استنساخ شده و بهزاد نیز نقش و تذهیبش کرده است . در خصوص قیمت این اثر نادر متخصصین اروپایی نویسنده که این کتاب از گرانبها ترین کتب دنیا بوده است .

۳- باغ بهشت هرات که از جمله آثار بسیار قابل قدر و تمجید این استاد بشمار میرود .

۴- يك جلد کتاب خمسة امير خسرو دهلوی که در سنه ۱۴۹۶ نوشته شده و دارای ۳۳ میناتور که بهزاد می باشد .

۵- در موزه بریتش لندن و در استانبول در سیرای ایسلند نیز از آثار بدیعه بهزاد موجود است . چنانچه درین اوا خسرو در استانبول « ارمنك بيك » عضو وزارت اوقاف رساله بنام آثار بهزاد در زبان فرانسه نوشته و شرحی درین خصوص داده است .

۶- در تاریخ ۱۵۲۷ پگنفر کاظم نام از آثار بدیعه صنعت گران معروف مرقعی جمع آوری کرده و به شاه طهماسب صفوی تقدیم نموده است که در آن یکی از شاه کارهای بهزاد یعنی تصویر ضحاک نیز موجود بود .

۷- مرقع تاریخ تیمور که در ۱۵۶۷ به اتمام رسیده و تصاویر آن از قدیمترین و معروف ترین آثار بهزاد است . این مرقع دارای صفحه های می باشد که هر دو طرف آن ها نقش و طبعی کاری شده و هیچ نوشته ندارد و این آثار بدیعه نمونه خوبی برای شناختن استعداد فطری استاد بهزاد می باشند . قرار نوشته رونه گروسه در کتاب مدنیت های شرق این کتاب امروز در موزه بوستون Boston امریکا

محفوظ بوده و در آن تصویر تیمور بروی تخت یا د شاهی و صحنه پذیرائی دربار تیمور و تابلوی هجوم سواران در يك قلعه جنسکی و همچنان سا ختمان يك مسجد و غیره تصاویر صحنه های زندگانی تیمور بمشا هده میرسد .

۸ - نسخه بوستان سعدی که در ۱۴۸۷ نوشته شده و در موزه قاهره موجود است ولی متأسفانه اوراق این اثر بدیع قدری ناقص است. رونه گبر و سه در کتاب مدنیت های شرق خود می گوید که در بن اثر صحنه های مهمانی و مجالس طرب و ساختمانهای داخلی مسجد بمشاهده رسیده و تصاویر آن هر يك بذات خود يك شاهکار رسامی بوده و خیلی ها زیبا و زنده کشیده شده اند .

۹ - در کتابخانه ملی برلن نیز ۳۳ پارچه از میناتور های نگارخانه بهزاد موجود است. این میناتور ها در يك نسخه دیوان امیر خسرو که در ۱۴۹۶ نوشته شده کشیده شده اند. و چندان بعید نیست که چند پارچه آنها کار دست خود بهزاد استاد بزرگ نگارستان هرات باشد.

۱۰ - یکی دیگر از شاهکاری های بهزاد تصویر سلطان حسین میرزا میباشد این تصویر وقتی در جزء کلسکیون «مارتن» بود، و اولین تصویر است که در آن تماماً اختصاصات ظاهری و باطنی يك شخص نشان داده شده است و نظریه گفته رونه گروسه در این تصویر دستی استاد بهزاد و آثار استادان پیشین چنان تفاوتی موجود است که در بین کارهای نقاشان امروزی اروپا و تصاویر دستی ژان فو که بافرانسوا کلوو Francois Clouet تفاوت بنظر میرسد .

۱۱ - تصویر يك شهزاده اسپر است و بقرار عقیده مارتن این میناتور تصویر آخرین رئیس قبیله آق قیونلو است که در ۱۵۰۲ بدست صفویان بقتل رسیده این میناتور امروز در جزء کلسکیون دوره Douet محفوظ است .

۱۲ - تصویر مراد آق قیونلو است که در جزء کلسکیون Koechlin موجود است .

۱۳ - نسخه خمسة نظامی که در ۱۴۳۴ نوشته شده و امروز در برتس موزیم لندن موجود میباشد . اگرچه موسیومی ژن Migeon و ارمناک بيك قسمتی از نقاشی های این کتاب را کار قاسم علی هراتی معاصر بهزاد و قسمت دیگر

آنرا عمل آقامیرك میدانند و لی موسیو مارتن که یکی از بزرگترین میناتور
شناسان میناتورهای شرق میباشد تصاویر این خمسه را بهزاد منسوب میکند.
۱۴ - نسخه بسیار قشنگی که در ۱۵۱۱ در شهر هرات برای کتبا بخانه
سلطان حسین میرزا که شش سال پیش از انجام یافتن آن کتاب در ۱۵۰۴ وفات
یافته استنساخ شده است که حالا در کتابخانه برتس موزیم لندن موجود است.
این نسخه خطی در ۱۴۷۵ از طرف محمد بن عطار استنساخ و بهزاد نیز با
صورت های چینی آنرا پیرا به بسته است. چون صورت این اثر
از شاهکار های استاد بهزاد است لهذا يك اثر خیلی قیمتی و با اهمیت میباشد
قرار گرفته مارتن در میناتورهای این اثر تصاویر درویش های رقص کننده،
مجلس پذیرائی خسرو از شیرین و ولادت مجنون و منظره بهار و تصویر مرد بکه
طوطی سبزرنگ در دست دارد و از جمله شاهکار های بهزاد بشمار میرود
بمشاهده میرسد.

۱۵ - يك تابلیوی قشنگ و زیبا - ابن تابلیوی یکی از بهترین و قشنگ ترین
صورت های است که هیچ نقاش چینی اثر بدیعی بوجود نیاورده و منظره روح فرانی
بهار را نشان میدهد این تصویر چنان يك طراوت فصل بهار و یرنو آفتاب
وزندگانی خرم و روشنائی زیبا را با عمل الهام میکنند که منظره دلچسپ آن
فقط منحصر بر زمین حرم آریا نداشت.

۱۶ - در موزه پترسبورگ يك عده میناتورهای موجود است که قصه نیلی
و مجنون را نشان میدهند. این میناتورها از جمله بهترین آثار بهزاد بشمار رفته
و درجه احساسات افکار و قوه مبتکره او را بخوبی نشان میدهند. استاد بهزاد
در نقش کردن این میناتورها و نشان دادن قوه جذبات عشق صنعت عجیبی از خود
نشان داده است چیزیکه بیشتر درین تصاویر جلب نظر می کند اینست که بهزاد
با کشیدن و تر تیب دادن این مینا تو رها مانند نقاشان امروزی ار و با صنعت
نقاشی را از خیالات شاعرانه بطرف حقیقت هدایت کرده است بدین معنی که در
هرات و هند وستان چندین بار تصویر نیلی و مجنون را بصورت کشیده اند که
درا کثر تابلوهای آنها حیوانات اهلی با حیوانات درنده در يك جا نشان داده

شده اند و این خود جز اغراض شاعرانه چیزی بیش نیست. ولی بهزاد این مطلب را بطوری حل کرده که هم از اسلوب قدما ناسی جسته و هم قدمی بطرف تجدد برداشته است بدین طریق که حیوانات وحشی را در یک سحنه بتوسط یک

نهر از حیوانات اهلی جدا کرده است. ۲۶۸ - ۲۶۸ نامة قدما

۱۷ - تصویر بست در موزه شیراز بقلم بهزاد که در تمام صنایع ایران در آمدن به سال ۱۹۳۱ موجود بود. در این تصویر رقمه ذیل را بهزاد بخط خود نوشته است که از آن درازی سن او هم معلوم میشود: این رقمی است بدیع مشعر از مضمون افلا بنظر ون الی الابل کیف خلقت که هم شکسته نهاد فقیر

نامراد بهزاد بعد از وصول عمر به رجه هفتاد و نجره قوی درین امر افتاد. درین تصویر اشتری دیده می شود که پیر مرد سالخورده مها ریش را بدست گرفته میخواهد او را چوک کند. از روی این در عهد جهانگیر و حکم او، نایبهای مصور در ۱۷۰۱۷ ق تصویر کشید و چندین نفر نیز در نمایش لندن موجود بود. عبارتی که جهانگیر بقلم خود نوشته حسب ذیل است:

اللهم اکبر این کار استاد بهزاد دیده. نایبهای مصور کرده حسب الحکم من حرره جهانگیر بن اکبر پادشاه بخاری ۱۷۰۱۷ ق.

۱۸ - دیگر از آثار بهزاد تصویر نیمه نامة بود که بخط استاد سلطان علی تصویر شده چنانچه مولف تاریخ کجرات که مشتمل است بر وقایع ۹۴۱ ه در صفحه ۲۴۴ چنان اول کتاب خود بزبان عربی را جمع بدین کتاب چیزی نوشته که ترجمه آن قرار ذیل است: هجوم آوردند بر خیمه نشینان و بافتند مگر چیزهای ثقیل پس تاراج کردند هر چه یافتند حتی کتب را و از جمله چیزهایی که بردند یک جلد تصویر نامة مؤلفها نفعی بود که بخط استاد سلطان علی تحریر و با قلم بهزاد مصور شده بود.

۱۹ - در زیر پیش مو زیم لندن خسته نظامی که تاریخ تحریر آن ۸۴۶ هجری است موجود بوده و تصویر های آنرا تماماً بهزاد به سن جوانی و شبان

کشیده است (عبارت) در این نامة بهزاد همیشه است

۲۰ - در نمایش لندن از کتابخانه ملیه مصر يك نسخه خطی گلستان شیخ سعدی دیده شد که تمام تصاویر آن بقلم بهزاد بوده و بهترین شاهکار فن مصوری بقلم میرفت سنه تصویر آن ۸۹۲ - ۸۹۴ هجری بود .

۲۱ - منظره جنگ شتران . صاحب کتاب تاریخ صنایع ایران می گوید که میناتور بسیار زیبا و جالب توجهی که منظره جنگ شتران را نشان میدهد در تصرف دولت ایران است و می گویند آنرا بهزاد در سن هفتاد سالگی ساخته است .

۲۲ - تصویر مولانا جامی . قرار گرفته موافق نامه صورت گران يك تصویر مولانا جامی در کتابخانه حضرت رضاء موجود است . که بقلم بدیع رقم استاد بهزاد کشیده شده است . درین هیچ تردیدی موجود نیست که تمثال این شاعر بزرگ را بهزاد کشیده باشد زیرا مسلم است که او را مکرراً در دربار سلطان حسین بایقرا ملاقات کرده . و فوق العاده باوی دوست و مهربان بوده است . این تصویر مولانا جامی که بقلم سحر آسای بهزاد کشیده شده در هند نیز بتوسط دولت نام مصور دربار جهانگیر نقل شده است چنانچه آنچه اندر کودار فرانسوی در کتاب آثار ایران در ضمن صحبت از تصاویر مرقعیه موسوم به گلشن که در ۱۹۳۱ به نمایش گاه صنایع ظریفه شرق در لندن فرستاده شده بود این مسئله را واضح ساخته و می گوید : « درین نمایش گاه گمراهیها ترین تصاویر این مرقع را بمعرض نمایش گذاشته اند مانند دو صفحه که سلطان حسین بایقرا را در باغ خود نشان می دهد و صفحاتیکه منسوب به بهزاد و عبد الصمد است . ولی ظاهراً نظریه ترتیب مخصوصی که در اوراق مرقع رعایت شده است چندین پرده دیگر که برای تاریخ نقاشی هندی دارای اهمیت میباشد متروک و مهجور مانده اند . از تصاویر دوات که بر حواشی مرقع گلشن کشیده و توسط برد بسگر او نیز اهمیت مخصوصی دارند که در حاشیه ۱۴۰ مترسم است . در وسط حاشیه بالای این صفحه پیر مردی رسم شده که نشسته و بر قبای ساده خا کستری تیره کمر بند آبی بسته است . در دستش کاغذی است و بر آن نوشته شده :

«الله أكبر شبیه مولانا عبدالرحمن جامی . (باقی دارد) علی احمد نعیمی